

ŠERIJATSKI ASPEKTI HUTBE

MEHMEĐALIJA HADŽIĆ

Uvod

Ovu debatu o tome kakve nam hutbe trebaju smatram danas nužno potrebnom i vrlo korisnom. Istina, nije ovo prvi put da se u nas postavlja ovo pitanje¹ - no njegovo ponovno aktualiziranje dokaz je, između ostalog, da priznajemo i prihvatamo duh promjena koji je u suglasju s jasnom kur'anskom porukom: "Sve što je na njoj - prolazno je, samo lice Uzdržavatelja tvoga ostaje vječno", i u duhu poznatog šerijatskog pravila: "Sa promjenom stanja mijenjaju se i propisi."

U ovom radu prvo ću ukazati na značaj koji islam pridaje riječi i ljudskom govoru uopće, posebno govorništvo koje smatra Božijim darom čovjeku i "vještinom vođenja ljudske duše riječima". U kontekstu toga bit će ukazano na važnost i mjesto hutbe u islamskom učenju i na njezinu ulogu u vođenju društva u prošlosti i danas, kao moćnog medijskog sredstva. Zatim ću ukratko podsjetiti na šerijatske propise o hutbi, njezinom držanju i slušanju, kao i na svojstva dobrog govornika (hatiba). Imajući u vidu svrhu ovog rada, dakako neću iznositi različita, često oprečna mišljenja i stavove o tim propisima, koja nalazimo u našoj klasičnoj

pravnoj literaturi. Zadovoljit ću se samo iznošenjem opečepriznatog stava hanefijske pravne škole o ovom pitanju, na kojem je utemeljena naša vjerska tradicija i na kojem se treba i dalje temeljiti naša bošnjačka vjerska praksa. Zatim ću, u svjetlu toga, pokušati razmotriti našu današnju praksu u korišćenju hutbe kao najneposrednijeg i nadjelotvornijeg sredstva utjecaja na ljude. Na kraju ću ponuditi prijedlog i sugestije koji će, nadam se, biti korisni u pokušaju da hutba i danas bude u duhu vremena, odnosno da bude aktuelna, a to ponajprije znači da njezin neosporni vjerski i društveni značaj dođe i danas do punog izražaja. Ukratko, da hutba i dalje bude kao što je u prvo vrijeme bila - "malo kreativno djelo" što ona ustvari i jest. A to je i osnovni cilj i glavna svrha ovog kolokvija.

Govorništvo - dar Božiji

Govor - posebno tečan i razgovijetan govor (bejan) dar je čovjeku od Boga Uzvišenog. Prema tome, govorništvo je staro koliko i sam ljudski govor. Ono je bilo i ostalo nezamjenljivo sredstvo utjecaja na slušatelje i najbolji način za njihovo pridobijanje, odnosno odvrćanje od nečega.

Islam kao cjelovit sistem života nije mogao zanemariti značaj Riječi kao moćnog sredstava poziva u Božiju vjeru i na Pravi put, odgajanja ljudi, osvešćenja članova društva i podizanja čestite i pozitivne ličnosti. Štaviše on je čitavu svoju civilizaciju utemeljio na Riječi.

Jedan od najboljih primjera koliki značaj islam pridaje ljudskom govoru je i hutba. Hutba znači prigodan govor kojim se želi postići određen cilj kod slušalaca. Osoba koja drži hutbu zove se hatib.

Hutba petkom

Hutba - govor ili besjeda petkom prije klanjanja džuma-namaza spada u hube koje su vezane za određeno vrijeme i mjesto². Ova hutba zauzima značajno mjesto u islamskom učenju. Islam je ovoj hutbi kao najneposrednijem i najdjelotvornijem sredstvu utjecaja na ljudski razum (razbor), srce (osjećanja) i dušu (volju) dao visoko mjesto učinivši je obaveznim vjerskim obredom (farzom), i jednim od uvjeta valjanosti džuma-namaza i ibadetom kojim se zaslužuje Božija nagrada. Zato je Alahov Poslanik, s.a.v.s., u više hadisa pozvao ljude da ustraju u vršenju ovog ibadeta jer je u tome golema Božija nagrada i korist.³

Hutba je u islamskoj povijesti igrala značajnu ulogu u širenju islama. Putem ovog utjecajnog medija, kao redovne sedmične tribine, koji se proširio u sve islamske krajeve, tumačena su značenja islamskog vjerovanja (akida), objašnjavani propisi Šerijata (ahkam), iznošeni životopisi Vjerovjesnika, a.s., i drugih čestitih ljudi i boraca na Božijem putu; zatim tretirani gorući problemi pojedinca i društva i nuđena rješenja za njih. Također, uspješni i iskreni hatibi su putem hutbi uspijevali učiniti ono što drugi nisu mogli: da u njihove duše uliju odlučnost i spremnost da se sa nevidenim žarom bore protiv dušmana koji su bili prepreka muslimanskom društvu na putu u sretniju budućnost. Zahvaljujući najviše dobroj hutbi koja je kao živa riječ jedno od najefikasnijih sredstava širenja islamskog učenja u džamije - mesdžide su hrlila mnoštva onih koji su odlučili da započnu novi put u životu, put prednosti Bogu

Milostivom i potčinjenosti Njegovoj volji. Taj svoj novi put otpočinjali su slušanjem hutbe i klanjanjem džuma-namaza. Tako je hutba bila i ostala stalna snažna potpora živoj vjeri u srcima ljudi.

Obaveznost džumanske hutbe

Od svih hutbi koje su vezane za određeno vrijeme najvažnija je hutba petkom. Kao što smo vidjeli ona je jedan od uvjeta valjanosti džuma-namaza a i sama je farz, a to znači da je svaki punoljetan, pametan, zdrav i slobodan musliman dužan da petkom prisustvuje ovoj hutbi u onom mjestu gdje se klanja džuma-namaz. Prema tome, hutba petkom je obavezan sedmični govor u kojem se prisutnima objašnjavaju islamska načela i podstiče ih se na potrebu njihove predanosti Bogu Uzvišenom.

Sastavni dijelovi hutbe (ruknovi)

Glavni sastavni dijelovi hutbe se: zahvala (hamd) i pohvala (sena') Bogu Uzvišenom, a to znači da hatib na samom početku biranim riječima izrekne ovu zahvalu i pohvalu i posvjedoči Božiju jednoću i jedinstvo; salavat na Allahova Poslanika, s.a.v.s., to jest da hatib potom prizove na nj Božije blagoslove i mir; zatim savjet i prikladna poruka prisutnima, to jest da im preporuča potrebu stalne svijesti o Bogu Uzvišenom navodeći u svrhu toga makar jedan kur'anski ajet. U drugom dijelu hutbe ili, bolje rečeno, u drugoj hutbi, hatib će uputiti i dovu za muslimane.⁴ Moglo bi se reći da je zapravo osnovna zadaća hutbe da hatib podstakne prisutne na iskrenu privrženost islamu i stalnu angažiranost na Božijem putu, na činjenje dobra i borbu protiv zla.

Na osnovu ovoga vidljivo je da je hutba ibadet koji se sastoji od spominjanja Božijeg imena (zikr), prizivanja Božijih blagoslova i mira na posljednjeg Njegova polanika (salavat i selam) i poruke (nasihat) prisutnima koja se odnosi na potrebu da žive i djeluju kao muslimani, od čega zavisi njihova sreća na ovom i budućem svijetu. Prema Ebu Hanifi hutba će biti valjana i u

slučaju da se sastoji samo od jedne kratke rečenice koja sadrži sjećanje na Boga Uzvišenog, (npr. Subhanellahi, Elhamdu lillahi, La ilahe ilallahu i sl.). Međutim mekruh je bez opravdanog razloga to činiti, jer sama riječ hutba znači nešto duži govor nego što je to.⁵

Uvjeti valjanosti hutbe

Da bi hutba sa šerijatskog stajališta bila valjana potrebno je sljedeće:

- da bude održana u njezinom vremenu,
- da to bude neposredno prije klanjanja džuma-namaza,
- da se učini sa nijetom,
- da hutbi prisustvuje makar jedna osoba,
- da toj osobi klanjanje džuma-namaza bude stroga dužnost (farz) i
- da se hutba i klanjaje džuma-namaza ničim ne rastavljaju.

Ovo su prema hanefijskom mezhebu uvjeti valjanosti hutbe bez čijeg ispujenja ona ne bi vrijedila.⁶

Sunneti hutbe

Neki od sunneta odnose se na samu hutbu a neki se odnose na hatiba.

Suneti koji se odnose na hatiba su:

- da bude sa abdestom i pripravan za klanjanje,
- da prije hutbe sjedne na minberu,
- da se u njegovom prisustvu prouči ezan prije hutbe kao i ikamet poslije hutbe,
- da hutbu drži stojeći i okrenut prema prisutnima,
- da hutbu počne zahvalom i pohvalom Bogu Uzvišenom,
- da prouči Kelimei-šehadet,
- da donese salavat na Allahova Poslanika, s.a.v.s.,
- da pruži nasihat i opomene prisutne,
- da prouči makar jedan kur'anski ajet,
- da hutbu podijeli na dva dijela, odnosno da održi dvije hutbe,
- da ih rastavi kratkim sjedenjem (koliko se mogu proučiti tri kraća ajeta),

- da na početku druge hutbe također izrazi zahvalu i pohvalu Bogu Uzvišenom i donese salavat na Allahova Poslanika, s.a.v.s.
- da učini dovu za muslimane i zamoli Milostivoga za oprost grijeha,
- da hutbu drži glasno kako bi ga prisutni mogli čuti i razumjeti, i
- da ne dulji sa hutbom.⁷

Mekruhi hutbe

U mekruhe hutbe spada izostavljanje onog što je sunnet hutbe. Međutim, na neke od mekruha potrebno je posebno ukazati s obzirom na njihovu učestalost u nas. Tako u mekruh spada:

- da hatib prije hutbe klanja u mihrabu, da naziva selam kada se popne na minber, da hutbu započne učenjem naglas Istiaze i Bismile, da prilikom držanja hutbe govori bilo šta drugo osim onog što se odnosi na islamsko načelo naređivanja dobra i sprječavanja zla. Mehmed-ef. Handžić je u svom radu o hutbi ukazao i na neke novotarije (bid'ate) u vezi sa hutbom koji su se i u nas proširili, kao naprimjer: da se hatib tiho i sporo penje na minber, da učeći neke dijelove hutbe podigne glas, a spusti glas kada uči neke druge njezine dijelove, da mujezin prije nego što se hatib popne na minber uči razne salavate i sl. Međutim, ono što je gore od toga, upozorava Mehmed-ef. Handžić, jest činjenica da su mnoge naše hutbe "prazne i nemaju kakva vrijedna značaja... Ukratko rekavši, tim hutbama manjka ono što je hutbi najvažnije, a to je koristan i prigodan savjet". On će zato istaći koje su hutbe najbolje:

"Najbolje su one hutbe koje odgovaraju mjestu, vremenu i prilikama."⁸

U mekruh hutbe, i to mekruh koji je bliži haramu (mekruh tahrimen), spada svaka vrsta razgovora dok imam drži hutbu. Osim toga, ne smije se jesti, piti, igrati se čime, zatim obazirati se ili činiti bilo šta što će prisutnim odvratiti pažnju od slušanja hutbe. Također nakon što hatib sjedne na minber ne treba počinjati sa klanjanjem, selam nazivati niti na selam uzvraćati.⁹ Međutim, ako je neko prije toga već počeo klanjati sunnet učiti će kraće ajete kako bi što prije završio klanjanje.¹⁰

Sve nabrojano je pokuđeno ili zabranjeno jer ustvari predstavlja kršćenje naredbe (vadždiba) da se hutba sluša lijepo i sa punom pažnjom. Korisno je ovdje navesti i svojstva koja je Mehmed-ef. Handžić nabrojao kao “uvjete valjana i vrijedna hatiba”, iako to ne spada u propise koji se izravno odnose na hutbu, jer ova svojstva pomažu ne samo da hatib uspješno prenese željenu poruku već da ona bude i primljena od slušalaca. Po njemu takav hatib treba:

- poznavati ispravno islamsko vjerovanje, pa da ljude ne zavodi svojim pogrešnim i krivim vjerovanjem,
- poznavati fikhske propise, kako bi mogao svoje džematlije upozoriti na sve što im u ovom pogledu bude trebalo,
- poznavati jezik kojim hutbu drži, te da na taj način privući pozornost i pažnju slušalaca,
- biti oštrouman i razborit kako bi mogao zapaziti mahane koje se nalaze u njegovom džematu i naći im lijeka,
- imati govorničkog dara, kako bi i na taj način mogao uspjeti kod prisutnih,
- biti ugledan, uvažen i poštivan kod ljudi, pa da njegov govor djeluje na prisutne,
- biti dobar i pobožan, držati se vjerskih propisa i sam ih u djelo provoditi.”

Ovim završavam prvi dio rada koji se uglavnom odnosi na propise o hutbi koje su na osnovu osnovnih šerijatskih izvora formuliirali pravnici hanefijske škole, kojoj pripadaju i muslimani Bošnjaci.

Kakve su naše hutbe danas - zapažanja i sugestije -

Ovo pitanje nameće se samo od sebe čim počnemo ozbiljno razmišljati o našem sadašnjem islamskom djelovanju i nastojanju da ga unaprijedimo kako bismo mogli uspješno udovoljiti brojnim potrebama koje je donijelo novo vrijeme kao i odgovoriti na izazove savremenog civilizacijskog trenutka. Na ovo pitanje i valjan odgovor na njega postaju nužni ako se želi doći do konačna odgovora na pitanje koje je osnovna tema ovog kolikvija: kakve nam hutbe trebaju?

U pokušaju odgovora na to važno pitanje mora se poći od našeg današnjeg stanja, od naše islamske zbilje i postaviti pitanje: jesu li nam, zaista, hutbe prave, islamske ili nisu, a to znači: jesu li one aktuelne, angažirane, motivirajuće? Pomažu li nam da naše vjerovanje povežemo s našim stvarnim životom, sa našim golemim pitanjima i gorućim problemima? Ukratko rekavši: pomažu li nam naše današnje hutbe da budemo bolji muslimani, bolji ljudi, da naša svijest o Bogu Uzvišenom i nama samima bude na većem stupnju itd.? Ovo pitanje može biti i drugačije formulirano: koristimo li mi danas hutbu - tu drevnu vještinu govorništva, taj živi medij djelovanja na ljudsku volju, razum i osjećanja - na odgovarajući, valjan način?

Odgovor na ovo pitanje nije ni lahak ni jednostavan, kao što bi se to na prvi pogled moglo očekivati. Uvid u stvarno stanje većine naših hutbi daje nam dosta neujednačenu sliku. Istini za volju ima u nas još dobrih hutbi i uspješnih hatiba, ali je, nažalost, i velik broj onih koji hutbu ne koriste kako bi trebalo jer je za to potrebno i više znanja i više iskustva koje oni, opet, nemaju. Zato mnoge naše hutbe nisu u duhu vremena u kojem živimo, nisu životne, ni izbliza ni izdaleka, ne dotiču našu realnost, naša pitanja i probleme, baš kao da su sastavljane za neko drugo vrijeme i neke druge ljude a ne za naše i za nas. O uzrocima toga danas će govoriti drugi govornici, kao i o mogućim rješenjima. Zato se neću na ovome duže zadržavati. Međutim, želio bih u najkraćem iznijeti osobno mišljenje o ovome:

Osobno smatram da glavni uzrok leži u činjenici da su muslimani već dugo vremena u potpunom zaboravu društvene dimenzije ibadeta, pa tako i osnovne svrhe i džuma-namaza i hutbe. A ne treba zaboraviti da je islam i od vještine govorništva kao sredstva uvjeravanja i vođenja ljudi učinio ibadet koji ima naglašenu društvenu dimenziju. Uz izuzetan vjerski, hutba ima i naglašen društveni značaj. I zaista, samo nekoliko mudro osmišljenih, dobro sročanih i umješno izrečenih riječi povezanih sa aktualnim trenutkom, gorućim problemima, sa potrebama pojedinca i društva i pojavama svakodnevnog života u nekom mjestu dovoljno je da mjesni hatib sastavi dobru hutbu. Jer hutba ne traži

mного ni sadržajno ni vremenski, ali to što se želi reći treba biti i osmišljeno i aktuelno, i da prisutne potakne ne razmišljanje i propitivanje vlastitog života. Hutba treba biti podsticajna - to je njezin glavni cilj. Ako ne bude takva, nije postigla svoj cilj. Eto, ta društvena dimenzija hutbe kao jednog od vidova ibadeta danas je uveliko zanemarena. Zato mnoge naše hutbe uopće ne dotiču društvenu stvarnost muslimana danas koja nije nimalo ružičasta. Oni kojima su one namijenjene i koji ih slušaju ne nalaze u njima oduška za svoju pritisnutu dušu, lijeka za svoje goleme boli, rješenja za nagomilane probleme koji ih okružuju, kao ni nade za svjetliju budućnost i bolju perspektivu. Temama kojima su posvećene te hutbe izmiče stvarni život jer on izmiče i onima koji ih govore ili čitaju, a poznato je da: "Fakidu-š-šej'i la ju'tihi - Onaj koji nečega nema ne može ga ni dati." U pravu je Ibn Haldun kada tvrdi da je dekadencija u islamu (možda je ispravnije reći: u muslimana) počela onda kada je njihova vjera izgubila društvenu dimenziju.¹² A u krivu su svi oni koji misle drugačije: da je moguće sačuvati vitalnost duhovnosti kada ju se odvoji od života. Jer to, zaista, nije moguće. Znamo šta se desilo i sa tako veličanstvenim Šerijatom: odvajanjem od života on "okoštava i prestaje biti duša jednog svijeta koji se stalno iznova rađa i koji stalno raste".

Da bi naše hutbe bile islamske, odnosno uistinu životne, potrebno je da se neki naši hatibi spuste iz oblaka u kojima lebde u realnost ljudskog života, da počnu živjeti zajedno sa ogromnom većinom svijeta i njihovim problemima. Možda bismo mogli kazati: da konačno počnu živjeti za islam a ne samo od islama, za muslimane a ne samo od njih, ukratko za ljude a ne samo od ljudi. Jer i kod hutbe prisutni su važniji od samog hatiba, slušatelji od onoga koji im govori. Nažalost, mnogi to davno zaboravili. Mnoge minbere u našim džamijama umjesto da budu tribina sa koje se redovno svake sedmice čuje poziv u život postale su mjesto sa kojeg se odašilje poziv u smrt, umjesto da budu javna govornica sa koje se sluša hutba koja nije ništa drugo nego amanet i golema odgovornost, postale su mjesta sa kojih se nerijetko mogu čuti riječi koje su, ustvari, iznevjera amaneta i izraz

neodgovornog ponašanja, riječi kojima se drugi vrijeđaju, vrlo često i oni među njima koji su došli slušati hutbu i klanjati džumu.

Stoga predlažem:

- permanentno obrazovanje i odgoj svih onih koji rade sa svijetom na polju islamskog rada i misije, naročito hatiba;
- sastavljanje priručnika za hatibe koji će sadržavati se informacije i upute vezane za ovaj njihov rad. Na tom zadatku trebao bi raditi tim kompetentnih stručnjaka iz ove oblasti;
- ponovno sastavljanje i štampanje djela "Izbor hutbi", koje će pomoći hatibima u vršenju ove odgovorne zadaće. Ovo djelo bi trebalo biti sastavljeno tako da i tematski, i idejno i jezički bude model (uzorak za upotrebu);
- aktuelne, dobro sastavljene i izvedene (održane) hutbe snimiti na audio i video kasete;
- u džamije u kojima nema ponovno uvesti sandučice za primjedbe, od čega može biti obostrana korist: i džematlijama i hatibima.

I na samom kraju, možda je već došlo vrijeme da se ozbiljno razmisli o tome da se pri Rijasetu formira tijelo čija bi zadaća bila pomoć hatibima na terenu u pitanjima vezanim isključivo za njihov hatibski rad. Stručni ljudi iz tog tijela odlazili bi i sa imamima razgovarali o aktuelnim pitanjima, nudili im potrebne informacije i predlagali teme za hutbu te im praktično pokazivali na koji način je moguće određen problem tretirati u hutbi. Razumije se, to bi bilo samo pokazivanje kako se hutba može sastaviti i održati, a nikako nebi smjelo biti da im se dijele gotove hutbe. **m**

Literatura

1. Sahihu-l-Buhari, Buharijina zbirka hadisa, Druga knjiga, Džuma-namaz. Prijevod i komentar Hasan Škapur. Izdavač Odbor IZ Prijedor, 1975.
2. Ez-Zejle'i, Nasu-r-rajeti tahridžu ehadiisi-l-hidajeti, Druga knjiga, I. izdanje 1416-1996., Daru-l-kutubi-l-ilmijeti, Bejrut

3. Kitabu-l-fikhi ale-l-mezahibi-l-erbeati, Kismu-l-ibadat, Kairo, 1369-1950.
4. Muhammed Seid Serdarević, Fikhu-l-ibadat, VIS u SFRJ, Sarajevo, 1968.
5. Dr. Jusuf Ramić, Izbor Poslanikovih hutbi, ITF, Sarajevo, 1990.
6. Mehmed Handžić, "O hutbi", Glasnik Vrhovnog starješinstva IVZ, br. 2-3, Beograd, februar-mart 1936., str. 65-73.
7. Hafiz Muhamed Pandža, "Hutbe", Glasnik IVZ, br. 1. Sarajevo, siječanj 1942., str. 1-11.

Bilješke

* O važnosti i ulozi hutbe i o potrebi njezine reorganizacije raspravljalo se u nas dosta davno. O tome je pisao i Mehmed-ef. Handžić u tekstu "O hutbi" u Glasniku Vrhovnog starješinstva Islamske zajednice Kraljevine Jugoslavije, broj 2-3, Beograd, februar-mart 1936. god. str. 65-73. Tekst je nastao kao rezultat njegova nastojanja da udovolji željama mnogih da se naše hutbe unaprijed i korist od njih poveća i da se "izradi potreban broj hutbi, kojima bi se bar neki naši

hatibi služili".

I hafiz Muhamed Pandža je također u Glasniku Islamske vjerske zajednice, broj 1. Sarajevo, siječanj 1942., str. 1-11, detaljno obradio ovu temu u tekstu koji je naslovio s "Hutbe", i kao što je Mehmed-ef. Handžić učinio ranije, i on je kao prilog tekstu sastavio nekoliko prigodnih hutbi.

1 Kur'an, 55:4;

2 Vidi: Mehmed Handžić, isto, str. 66;

3 O nagradi onoga koji klanja džuma-namaz i pomno sluša hutbu Buharija i Muslim kao i drugi muhadisi navode brojne hadise, v. poglavlja "O hutbi" u ovim djelima;

4 Vidi: Mehmed Handžić, isto, str. 66;

5 Vidi: Hafiz Muhamed Pandža, isto, str. 9;

6 Vidi: Kitabu-l-fikhu'ale-l-mezahibi-l-erbe'ati, Kismu-l-ibadati, Kairo, 1369 - 1950., str. 287;

7 Vidi: Mehmed Handžić, isto, str. 66;

8 Vidi: Mehmed Handžić, isto, str. 66;

9 Vidi: Mehmed Handžić, isto, str. 66;

10 vidi: Hafiz Muhammed Pandža, isto, str. 10;

11 Vidi: Mehmed Handžić, isto, str. 71.

12 Vidi: Ibn Haldun, El-Mukaddima, knjiga I, poglavlje 3. i 41.

